

СЛОВО В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Іван Матвіас

ВІДОБРАЖЕННЯ ГОВОРІВ У МОВІ ТВОРІВ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА

Відомий письменник-сатирик і громадський діяч кінця XIX і початку XX ст. Лесь Мартович (1871-1916) народився в с. Торговиці тепер Городенківського району Івано-Франківської області. По закінченні сільської початкової школи вчився в Коломийській та Дрогобицькій гімназіях (разом з В. Стефаником). Після закінчення гімназії 1892 р. Л. Мартович вступив до Чернівецького університету на факультет права, згодом перевівся до Львівського університету, який закінчив екстерном 1909 р. Працював в адвокатських канцеляріях у різних містечках Галичини, у 1897-1898 роках жив у Львові, де був редактором газети «Громадський голос». У 1898 р. переїхав у містечко Городок Львівської області, де працював помічником адвоката. У 1911 р. хворий письменник переїхав у с. Улицько-Середкевичі (тепер Рава-Руський район Львівської області), помер у с. Погориську Рава-Руського району, похований у с. Монастирку Бродівського району на Львівщині. Отже, найбільша частина життя письменника пройшла в оточенні покутських і наддністрянських говірок південно-західного наріччя.

До літературної спадщини Л. Мартовича належать оповідання «Нечитальник», «Лумера», «Іван Рило», «Винайдений рукопис про руський край», «Мужицька смерть», «На торзі», «Булка», «Нічний гість», «Перша сварка», «Ян», «За топливо»,

«За межу», «Хитрий Панько», «Квіт на п'ятку», «Ось поси мое», «Кадриль», «Зле діло», «Війт», «Смертельна справа», «Стрибожий дарунок», «Відміна», «Гарбата», «Прощальний вечір», «Грішниця», «Народна ноша», «Пророцтво грішника», «Жирафа та Ладо», повість «Забобон».

Хоч Л. Мартович намагався свої твори писати чистою літературною мовою, у ній діалектизми виявляються на всіх структурних рівнях. Серед говіркових рис у галузі фонетики слід відзначити:

вживання голосного [o] замість [i] (*война, войсько, возьму, здойметься, дословно*);

[i] замість [o] (*нарід, післанець, пібратися, пігнати, пім-ремо*);

[e] замість [a] після шиплячих приголосних (*ріще, горів-чєний*);

[a] замість [o] (*жадний*);

[y] замість [o] (*нумер*), замість [i] (*повуз, цулувати*), замість [и] (*сутий*);

звукосполучення [er], [ир] на місці давнього **рѣ** (*керниця, кирниця, кєрвавиця*);

редукція початкового голосного [o] (*вдурити, вповідати, творяти*);

вживання приставного голосного [i] у словах з двома приголосними у початковому складі (*ізвиватись, іздвигнути, іздержатися, іззиратися, ізмилосердитись, ізмилуватися, ізмовчати, іскінчити, ізгори, ізразу*);

відсутність протези перед голосним [o] (*огонь, осьмий, остро, озьметься*);

вживання приголосного [б] замість [д] (*кандибат*), [в] замість [л] у кінці складів (*горівка*), замість [м] (*вандрівка, вандрувати*), [д] замість [н] (*кождий*), [к] замість [г] (*казета*), [н] замість [й] (*мнякий*), [ш] замість [с] (*шпекулянт*).

У мові творів Л. Мартовича велику кількість становлять регіоналізми в галузі словотвору. До них належать:

адукат 'адвокат', *агзамент* 'екзамен', *банок* 'банк', *вандер* 'мандівка', *вбійник* 'вбивця', *вулій* 'вулик', *єврейчук* 'єврей', *жандар* 'жандарм', *живіт* 'життя', *завзяток* 'завзятість', *загріт-ок* 'зогрівання', *згляд* 'погляд', *здакуційник* 'екзекутор', *змолот-*

ник 'толотник', *карчило* 'карк', *лубин* 'люпин', *навчитель* 'учитель', *надвірок* 'подвір'я', *нандзінір* 'інженер', *нетріб* 'непотріб', *окоман* 'економ', *перевід* 'переклад', *перестанок* 'полустанок', *пробуток* 'перебування', *рабівник* 'грабіжник', *роматиз* 'ревматизм', *сендзій* 'суддя', *сміховинець* 'насмішник', *старцун* 'стара людина', *струмент* 'інструмент', *урядник* 'урядовець', *фельфебер* 'фельдфебель', *фрайтер* 'єфрейтер', *цвик* 'цвях';

борба 'боротьба', *вдяка* 'вдячність', *втека* 'втеча', *дача*, *дача* 'данина', *здакуція* 'екзекуція', *дожиданка* 'дожидання', *дурнота* 'дурість', *легишинка* 'легка робота', *мавна* 'карта', *надгорода* 'нагорода', *омраза* 'образа', *повійниця* 'повія', *приспа* 'призьба', *проща* 'прощення', *реставрація* 'ресторан', *споминка* 'спогад', *супруга* 'супряж', *тета* 'тітка', *яблінка* 'яблунька';

взязь 'зв'язок', *знакомість* 'знайомство', *твар* 'тварина';

восько 'військо', *лумеро* 'номер', *маєство* 'майно', *зелізе* 'залізо', *поведення* 'поведінка', *прирівняння* 'порівняння', *стання* 'становище';

вбийчий 'вбивчий', *воськовий* 'військовий', *дневний* 'денний', *довольний* 'задоволений', *ірщений* 'хрещений', *маленечкий*, *мацісінький* 'малесенький', *однакий* 'однаковий', *пожовтий* 'жовтуватий', *радний* 'радий', *святочний* 'святковий', *сухотничий* 'сухотний', *таркатий* 'картатий', *ярмарочний* 'ярмарковий';

вагуватися 'вагатися', *вмучитися* 'змучитися', *гадкувати* 'гадати', *гимблювати* 'гендлювати', *глібити* 'заглиблювати', *дихтіти* 'дихати', *заголомшити* 'приголомшити', *замогти* 'перемогти', *зарядити* 'розпорядитись', *зволяти* 'дозволяти', *змогтися* 'знемогтися', *зобрехати* 'збрехати', *зосміливитися* 'насмілитися', *зчинати* 'зчиняти', *ізнавити* 'поновити', *кулакувати* 'бити кулаками', *милитися* 'помилятися', *надгородити* 'нагородити', *напаствувати* 'нападати', *настарчати* 'настачати', *облінитись* 'облиняти', *омразити* 'образити', *перечитися* 'сперечатися', *повторачити* 'повторяти', *подрашпати* 'подряпати', *поздогнати* 'наздогнати', *поперти* 'підперти', *попитися* 'впитися', *посмішуватися* 'підсміюватися', *приймити* 'прийняти', *приостати* 'перестати', *рабувати* 'грабувати', *розжалуватися* 'розжалобитися', *спочувати* 'співчувати', *трібувати* 'пробувати', *улискуватися* 'блищати';

вчасті ‘частково’, *діправди, зіправди* ‘справді’, *днеськи* ‘щоденно’, *допевне* ‘напевно’, *доразу* ‘зразу’, *доста* ‘досить’, *зверхи* ‘зверху’, *згоді* ‘згодом’, *зокремішне* ‘зокрема’, *зусім* ‘зовсім’, *зустане* ‘усно’, *зчаста* ‘часто’, *кілько* ‘скільки’, *куда* ‘куди’, *крайне* ‘крайньо’, *навманці* ‘навмання’, *наступір* ‘навпаки’, *на-супереч* ‘всупереч’, *незабавки* ‘незабаром’, *однако* ‘однаково’, *переверці* ‘перевертом’, *передом* ‘наперед’, *письменно* ‘письмово’, *подалеки* ‘далеко’, ‘здалека’, *полегоньки* ‘полегоньку’, *потихоньки* ‘потихеньку’, *сюда* ‘сюди’, *тогід* ‘торік’, *хоти-нехоти* ‘хоч-не-хоч’;

заки ‘поки’, *хотянь* ‘хоч’, *намість* ‘замість’.

Діалектну словозміну в мові творів Л. Мартовича виражають: двоїнні за походженням форми наз. відм. мн. іменників жінок і середн. роду (*обі руці, дві курці, дві слові*);

род. відм. мн. іменників жінок і середн. роду на **-ів** (*паннів, кишенів, містів*);

редупліковані форми вказівних займенників (*цес, цеса, цесе, оцесе; тот, тота, тоте, тоті, ототой, отота, ототе, ототі*);

скорочені форми питального і заперечного займенників *чо* ‘чого’, ‘чому’, *нічо* ‘нічого’;

особові форми дієслів без переходу зубних приголосних у шиплячі (*мусю, прося, платю, засвітю, допросюся, закусювати*);

форми дієслів минулого часу з залишками давнього перфекта (*був-єм, видів-єм, так-єм зіпріла, нагадала-м, забула-м ся, дав-сми, пішла-сми, був-єсь, казав-єсь, мучив-єсь, дала би-сь, щоби-сь відробила, били-сте, виділи-сте, підписали-сте, що сте купили, щоби-сте сказали, аби-сте були, аби-сте робили*);

форми умовного способу дієслів з часткою *бих*, що походить від давнього аориста дієслова *бути* (*хоть бих там був, кишки бих випустив, ходила-бих, раз бих віджалувала*);

форми дієслів майбутнього часу типу *му* (*меш, ме, мемо, мете, муть*) *робити*.

Мова творів Л. Мартовича засвідчує діалектизми в галузі синтаксису. До них належать:

сполучення прийменників **д, ід, ік** з іменниками й займенниками у формі давального відмінка (*д столові, д берегові,*

д садові, д собі, ід плотові, ід могилкам, ік Грицеві, ік стіні);
сполучення кількісних числівників з іменником *рік* у називному відмінку однини (*п'ять рік, десять рік*);
живання сполучника *що* в ролі єднального *та* (*слухав що слухав бесіди інших, а врешті каже*);
словосполучення на зразок *мені Ілько* 'мене звати Ілько';
словосполучення *три люда* 'троє людей';
словосполучення-фразеологізми: *ані тни* 'зовсім', *бандиги гнути* 'плести нісенітниці', *в лежу впасти* 'захворіти', *в лексі мати* 'легковажити', *вигнати боя, не мати боя* 'не боятися', *виповнювати уряд* 'виконувати доручення', *добре заходити собі* 'бути в добрих стосунках', *до знаку* 'точно так', *іти навзаводи* 'бігти навипередки', *іти, пускати на бубен* 'йти на аукціон', *йти в заліжку* 'битися об заклад', *лоском покинути* 'лишити щось незакінченим', *мати в тямі* 'мати на увазі', *мати до себе* 'відзначатися', *на вираз розповісти* 'вміло роз'яснити', *на млі ока* 'вмить', *ні в дві ні в три* 'ні з сього ні з того', *пожити смерті* 'загинути', *преч би ся казало* 'на лихо', *узяти в крети* 'притиснути', *умкнути мову* 'заніміти', *що мога* 'як тільки можна'.

У мові творів Л. Мартовича відносно широко представлена діалектна лексика, що охоплює різні тематичні групи. В основному вона наведена й пояснена видавцями творів письменника (Мартович Лесь. Твори. — К., 1963. — С. 556-565).

У розвитку літературної мови в кінці XIX і на початку XX ст. Л. Мартович посів помітне місце. Він свої твори писав тогочасною західноукраїнською літературною мовою, дбав про її нормування і наближення до східноукраїнської літературної мови (Лесин В. М. Лесь Мартович про українську літературну мову (уваги про вимоги Л. Мартовича до мови) // Вопросы славянского языкознания. — Львів, 1953. — Кн. 3. — С. 169-178), говіркові елементи залучав переважно для типізації мови персонажів. Порівняно з В. Стефаніком і Марком Черемшиною Л. Мартович використовував говірки значно меншою мірою. У мові його творів найбільше виражені риси покутського й наддністрянського говорів.